

S.O.S.

Skrifter om Samtalegrammatik

Årgang 1, nr. 5

Ede-endelsen i dansk talesprog

Nicholas Mikkelsen

Skrifter om Samtalegrammatik 1: 5

2014

ISSN 2445-7256

Skrifter om Samtalegrammatik (SoS) er en serie arbejdspapirer om samtalegrammatik som udgives af forskergruppen *DanTIN* ("Danish talk-in-interaction"). *DanTIN* består af studerende og forskere fra og omkring Lingvistik på Aarhus Universitet. *DanTIN* bestyrer hjemmesiden *samtalegrammatik.dk*. Udgivelserne i *Skrifter om Samtalegrammatik* er arbejdspapirer, studenteropgaver, rapporter og andet som beskriver og analyserer samtalegrammatiske fænomener.

Skrifter om Samtalegrammatik er ikke fagfællebedømt, men en redaktionsgruppe under *DanTIN* har vurderet udgivelserne i SoS fortjener at komme til offentlighedens kendskab. I nogle tilfælde er der tale om ældre skrifter, som *DanTIN* har fået lov af forfatterne til at udgive. I andre tilfælde er skrifterne lavet til SoS. *Skrifter om Samtalegrammatik* kan frit deles med angivelse af forfatter, årstal samt tidsskriftets navn og nummer.

DanTIN udgiver også fagfællebedømte artikler. Du kan se mere om vores udgivelser, projekter og resultater på *samtalegrammatik.dk*, og her kan du også se hvordan du kommer i kontakt med os.

Billedet til forsiden er taget af Sancho McCann. Nicholas Mikkelsen har omredigeret det.

Redaktionsgruppen for dette nummer består af:
Nicholas Mikkelsen

Ede-endelsen i dansk talesprog

af NICHOLAS MIKKELSEN

1 Indledning

Jeg vil i denne artikel – som overskriften lyder – undersøge, hvordan bøjningsendelsen, der ortografisk gengives *-ede*, faktisk ser ud i dansk talesprog. Når jeg vælger at beskæftige mig med dansk talesprog, er det med afsæt i det paradoks, at de fleste grammatiker over det danske sprog tager udgangspunkt i skriftsproget (fx R. Z. Christensen og Christensen 2009; Kristiansen et al. 1996; Togeby 2003). Det virker på mig besynderligt, da skriftsproget, i et eller andet omfang, må siges at være ren repræsentation af det talte sprog. Det synes dog at dække over en vis tendens i sprogforskning, hvilket Wagner også bemærker, når han skriver at ”sprog traditionelt er blevet identificeret med skriftsprog” (2003, 51).

Af nyere dato kan nævnes Hansen og Heltoft, hvis grundlag for deres grammatik lyder således: ”Der anvendes i vidt omfang selvproducerede eksempler, og vi anser os for kvalificerede indfødte informanter. Der belægges dog som hovedregel også med autentiske ekscerpter” (2011, 24). Naturligvis, vil jeg ikke drage betvivle Hansen og Heltofts kompetencer som ”indfødte informanter”. Metodisk set vil jeg her blot indskærpe, at jeg i denne undersøgelse arbejder med talesprogsdata – altså almindelige menneskers spontane tale.

Jeg har tidligere ud fra samme empiriske grundlag undersøgt ordstilling efter *fordi* i dansk talesprog (Mikkelsen 2011). Jeg fandt her, at der var forskel mellem ordstilling i skriftsproget og det talte sprog. På samme måde giver ortografien indtryk af, at datidsbøjningen er schwa-final. Altså, at *-ede* skal forstås som [-əðə]. Det er imidlertid min hypotese, at svage verber, der bøjes således snarere har datidsmorfemet [-əð].

Jeg vil indlede med i afsnit 2. at redegøre for, hvordan de forskellige

grammatiker over dansk forstår denne datidsbøjning. Herunder vil jeg også komme ind på, hvordan de kategoriserer de forskellige bøjningsformer af svage verber. I afsnit 3. vil jeg redegøre for de data, jeg har indsamlet til min undersøgelse. Dette vil jeg efterfølgende analysere i afsnit 4. Dette gør jeg med henblik på at finde ud af, hvilke forskellige bøjningsformer, der optræder i mine data samt at forklare deres distribution. I afsnit 5. vil jeg derefter diskutere resultatet af min analyse. Herunder vil jeg komme ind på, hvilken fonologisk udvikling af datidsmorfemet, mine data illustrerer. Desuden vil jeg diskutere kategoriseringen af de forskellige bøjningsendelser for og foreslå en kategorisering af de forskellige bøjningsformer. I den forbindelse vil jeg også kort inddrage eksempler fra mit datakorpus på verber, hvis datidsbøjning ortografisk gengives *-de* og *-te*.

2 Varierende syn på svage verbers datidsbøjning

Før jeg bevæger mig ud i at analysere mit eget datakorpus, finder jeg det relevant kortfattet at give et overblik over, hvad forskellige grammatiker siger om feltet for min undersøgelse. Af de følgende er det, som før omtalt, den ortografiske fremstilling af sproget, der bliver taget udgangspunkt i.

Hvid og Olsen, fx, beskriver, hvordan svage verber bøjes i datid med endelsen *-ede* eller *-te* (2004, 25), hvilket Togeby også gør (2003, 21). Andre finder, at svage verber bøjes med enten *-(e)de* eller *-te* (Børup, Hvilshøj, og Pallesen 2004, 43; Gregersen 1996, 72). Hermed søger de at redegøre for datidsformen af verbet *at have*, der i skriftsproget tager formen *hav-de*. Christensen og Christensen operer med to klasser – store svage (*-ede*) og lille svage (*-te*, *-de* og *-de* med vokalskifte)(2009, 103). Som eksempler på vokalskifte fremhæver de *gøre*, *lægge* og *sige*, der i datid bøjes *gjorde*, *lagde* og *sagde*. Endnu andre opdeler de svage

bøjninger i tre kategorier repræsenteret ved endelserne *-ede*, *-te* og *-de* (Allan, Holmes, og Lundskær-Nielsen 1995, 241; Nissen 1998, 19).

Hvad man kan udlede af denne oversigt er dels, at der hersker uenighed om, hvordan man skal kategorisere de forskellige datidsbøjninger. Noget andet er dog, at de alle har skriftsproget som udgangspunkt. I denne artikel vil jeg vise, hvordan disse grammatiker – på dette område i hvert fald – giver et uklart billede af, hvordan dansk faktisk bliver talt i virkeligheden. Dette er dels problematisk for personer, der måtte konsultere disse grammatiker for at lære dansk som andetsprog. De vil i den virkelige verden møde et dansk, der stemmer dårligt overens med det, de bliver præsenteret for i litteraturen. Ligeledes kunne man forestille sig lærere, der i god tro videreformidler bøgernes budskab uden skelen til forskellene mellem skrift- og talesprog.

3 Redegørelse for data

Data til denne undersøgelse er hentet fra Samtalebank (se reference). De udgøres af optagelse af femten forskellige samtaler af forskellig længde – fra 50 minutter til et minut og 18 sekunder. Samlet set beløber mit datakorpus sig til fem timer 17 timer og 27 minutter. Tre af samtalerne er telefonsamtaler mellem en mor og hendes datter, imens resten spænder fra tre ældre kvinder, der snakker sammen i en stue til et studiegruppemøde.

Via Samtalebank kan brugere få adgang til transskriptioner af samtalerne (transskriberet efter MacWhinney 2000). Disse har jeg kigget igennem for at finde datidsbøjninger af svage verber. I alt har jeg fundet 193 forekomster af svage verber, der er bøjet med datidsmorfemet *-ede* i den ortografiske gengivelse. Jeg har udfærdiget en bred fonetisk transskription af 168 af forekomsterne. De 25 forekomster, jeg har fravalgt, er eksempler, hvor folk taler i munden på hinanden, griner højlydt, har

mad i munden eller andet, der besværliggør en bare nogenlunde præcis transskription.

De 168 eksempler fordeler sig på 54 forskellige ord. Af disse optræder 30 kun én gang:

behøvede, brokkede, droppede, døde, fattede, foldede, forærede, høstede, leverede, lokkede, mistede, nåede, plejede, poppede, pressede, regnede, rumlede, satsede, skovlede, slukkede, sneglede, soppede, standsede, stoppede, svingede, tastede, tyggede, tørrede, ventede og åbnede.

De resterende 24 ord er som følger (antal forekomster angivet i parentes):

arbejdede (5), boede (2), byggede (2), flyttede (2), hadede (3), handlede (3), høvlede (2), kiggede (4), kostede (3), lavede (16), lukkede (3), manglede (4), prøvede (9), ringede (7), skrabede (2), snakkede (16), snittede (2), spillede (9), startede (6), stillede (2), troede (28), trykkede (3) og vekslede (2).

Med 28 forekomster er *troede* det verbum, der utvetydigt forekommer hyppigst i datidsbøjning i mit datakorpus. Dernæst følger *snakkede* og *lavede* med hver 16. Der er altså under en håndfuld verber, der er betydeligt mere hyppigt forekommende end de andre.

Det er værd at bemærke, at alt data fra Samtalebank er anonymiseret. Jeg har derfor ikke adgang til informationer om talernes køn, alder, beskæftigelse og regionale tilhørsforhold udover hvad, jeg kan regne mig frem til på baggrund af optagelserne. Enhver konklusion jeg drager i det følgende er altså på baggrund af dette sæt af samtaler fra Samtalebank. Min undersøgelse vil således ikke kunne give faste konklusioner om dansk generelt. Jeg vil dog mene, at jeg med udgangspunkt i det givne data vil kunne udpege nogle tendenser, der kunne efterprøves i videre undersøgelser.

Efter at have præsenteret et overblik over mine data, vil jeg således i det

følgende afsnit analysere mit datakorpus med henblik på at finde ud af, hvilke bøjningsendelser der forekommer og i hvilken sammenhæng.

4 Analyse

Jeg har valgt at strukturere min analyse efter de forskellige bøjningsendelser, der optræder i mit datakorpus. Jeg finder, at der i mine data optræder syv forskellige mulige realiseringer af datidsmorfemet *-ede*. Disse er [-əðə], [-ðʏ], [-d], [-əð], [-ð], [-eð] og [-ð̥]. I de følgende underafsnit vil jeg analysere disse forekomster i den nævnte rækkefølge for i et sidste underafsnit, 4.7., at komme med en opsamling.

Indledningsvist vil jeg dog kommentere en form, der kun optræder én gang i mit datakorpus. Det er et eksempel fra samtalen *preben_og_thomas*, hvor Prebens ytring i transskriptionen siger således: ”det kostede tohundredeoghalvtrestusind af de der tyrkiske ·hhhh penge (.) å spise en middag” (linjerne 641-642). Her udtales *kostede* som [ˈkʌst] - altså uden nogen af de ovenfor angivne endelser. Da det er den eneste forekomst af denne form, vil jeg ikke behandle den yderligere. Det er selvsagt også den eneste gang, Preben bruger denne form i den 30 minutter og 42 sekunder lange samtale. Jeg ville dog for en god ordens skyld bringe eksemplet for at vise, at det faktisk også forekommer.

I det følgende vil jeg således starte med at undersøge brugen af [-əðə]-endelsen, hvad jeg har valgt at kalde schwa-final datidsbøjning.

4.1 Schwa-final datidsbøjning

Af de i alt 167 forekomster af datidsbøjning i mit datakorpus er kun syv af disse schwa-finale – altså svarende til den ortografisk repræsenterede *-ede* endelse. De udgør altså 4,2% af de samlede forekomster. Da der er tale om så relativt få eksempler, har jeg valgt at sætte dem alle ind i tabel 1

nedenfor. Kolonnen med overskriften ”Samtale” henviser til hvilken fil fra Samtalebank, eksemplet optræder i. ”Linjenr.” angiver hvor i transskriptionen, det er taget fra, ligesom ”Taler” angiver hvem af samtaleparterne, der kommer med ytringen. I kolonnen ”Ytring” har jeg gengivet den sammenhæng ordet optræder i. I den sidste kolonne har jeg indsat en bred IPA-transskription af det relevante verbum.

<i>Samtale</i>	<i>Linjenr.</i>	<i>Taler</i>	<i>Ytring</i>	<i>Transskription</i>
Samfundsskrise	587	AST	for de år der da flyttede ·shhh oluf å kirsten jo nogen g <u>æ</u> nge→	[¹ flød ₁ əðə]
Samfundsskrise	993	LIS	der var da <u>en</u> der høstede to g <u>æ</u> nge→	[¹ høsdəðə]
Trappen	73	BO	det f <u>æ</u> deste ville jo nok være hvis man bare h <u>ø</u> vlede det he::r de her tr <u>æ</u> n ↗	[¹ høuləðə]
Fyrne	527	DA	??der var?? skyer over det hele den dag (.) det regnede	[¹ kəjnəðə]
Fyrne	2339	DA	+ ≈ der troede at det var dig der spillede ham der i: øh	[¹ sbr [?] ləðə]
Fyrne	772	ER	SE MIN DATTER å så svingede ??den?? lidt frem å tilbage	[¹ sviŋəðə]

Fyrne	1298	CH	så hver gang jeg åbnede internettet så kommer der sådan en boks frem hvor der står infinitiv	[¹ ʌ:pnøðə]
-------	------	----	--	-------------------------

Tabel 1: Forekomster af schwa-final datidsbøjning

Det er her værd at bemærke, at fire af forekomsterne af denne endelse optræder i den samme samtale. Som jeg tidligere har bemærket, er data fra Samtalebank anonymiseret. Der foreligger altså ingen oplysninger om personernes alder og oprindelse, der i dette tilfælde kunne være interessant. Selvfølgelig er det relativt lige til at vurdere hvilket køn, talerne har. Men derudover, er der ingen data tilgængelig. Jeg vil nu alligevel komme med et kvalificeret gæt. De fire mænd, der snakker sammen i ”Fyrne” vurderer jeg til at være mellem 17 og 19 år¹. Uden at have adgang til demografisk informationer om samtaleparterne, vil jeg dog på baggrund af deres dialektale træk vurdere, at de alle kommer fra Sjælland. De er tilmed de eneste i mit datakorpus, jeg – igen på baggrund af deres udtale – vil vurdere til at komme fra Sjælland. Min pointe er her, at deres brug af schwa-final datidsbøjning muligvis kan være dialektalt funderet.

Jeg finder, at denne formodning styrkes, hvis man undersøger de øvrige tre forekomster nærmere. I det første eksempel (Samfundskrise, linjenr. 587) er udtalen noget stakkeret. Ligeledes efterfølges [¹flød,əðə] af, at taleren trækker vejret kraftigt igennem næsen (jf. ”shhh”). Taleren er her en ældre kvinde (omkring 70 år). Det er min intuitive forståelse af situationen, at den stakkerede udtale og den efterfølgende vejtrækning fungerer som en kommunikativ strategi for at beholde ordet, imens hun prøver at komme i tanker om navnene på de to personer, hun efterfølgende

¹I løbet af samtalen beretter den ene af dem, hvordan han året for inden havde været 17 og dermed for ung til at deltage i nøgenløbet på Roskilde Festival.

introducerer i samtalen ("oluf å kirsten"). Indenfor samtaleanalysen beskriver fx Steensig, hvordan ordsøgning, som jeg finder er tilfældet her, kan bruges til at tiltrække opmærksomhed fra lytteren (2001, 146).

Noget af det samme gør sig gældende i de næste to eksempler. I det andet eksempel (Samfundskrise, linjenr. 993) er det vanskeligt at afgøre, om der er tale om en schwa-final datidsbøjning, eller om taleren indskyder et "øh" mellem ['høsdəð] og "to gange". Tilsvarende i det tredje eksempel (Trappen, linjenr. 73), vil man kunne argumentere for, at der er tale om et indskudt "øh" mellem ['hœuləð] og det efterfølgende "det he::r". Det bidrager ligeledes til det tøvende udtryk, når hun trækker på vokalen i "he::r" og efterfølgende omformulerer sin ytring (jf. "de her trin↗"). Noget tilsvarende er muligvis også aktuelt i et af eksemplerne fra "Fyrne". Eksemplet fra linje 2339 kommer således før en tøvende sekvens (jf. "ham der i: øh"). Der er her også stød på den første stavelse, hvilket er unormalt. Det kan ses som bidragende til den tøvende ytring.

I linje 1298 kan schwa-endelsen skyldes, at ['ɔ:pənəðə] her smelter sammen med det efterfølgende ord ("internettet"). Den indledende vokal i "internettet" kan tænkes at påvirke endelsen af det foregående ord. Ligeledes kan den tydelige artikulation forud for ['svɪŋəðə] i linje 772 (jf. "SE MIN DATTER") tænkes at påvirke artikulationen af det efterfølgende. Det er vanskeligt at forklare schwa-endelsen i ['kɑjnəðə] efter de samme parametre. Det er dog værd at have in mente, at disse tre eksempler, er de eneste eksempler på *åbnede*, *svingede* og *regnede* i hele mit datakorpus. Det er således svært at have noget at sammenligne med.

Opsamlende har jeg i dette afsnit gjort to ting. Jeg har rejst spørgsmålet om, hvorvidt schwa-final datidsbøjning kan siges at være et dialektalt særkende, der kommer til udtryk i samtalen "Fyrne". Samtidig har jeg illustreret, at det kan være vanskeligt at skelne mellem en schwa-endelse og et indskudt "øh" og i samme ombæring søgt at sandsynliggøre, at

schwa-final bøjningsendelse muligvis tjener et pragmatisk formål.

4.2 Velariseret *ð*

Som jeg var inde på i det foregående afsnit, kan schwa-final datidsbøjning tænkes at være et dialektalt særkende. I fem tilfælde i mit datakorpus bliver datidsendelsen på samme vis realiseret som [-ðʏ] (svarende til 2,99% af de samlede forekomster). De fem eksempler er fordelt på tre talere, hvoraf én står for tre af eksemplerne.

<i>Samtale</i>	<i>Linjenr.</i>	<i>Taler</i>	<i>Ytring</i>	<i>Transskription</i>
preben_og_thomas	1391	PRE	☺så ville jeg godt nok lure hvis vi sad å kiggede☺ hva s̥ʁtan	[ˈkɪgəðʏ]
preben_og_thomas	909	PRE	så lukkede ʈdeʈ det ↘ ≈	[ˈlʌgəðʏ]
preben_og_thomas	475	PRE	[ʝa::h] men det manglede da å bare→	[ˈmaŋləðʏ]
samfundskrise	781	LIS	dʰet var dʰengang ☺de snakkede om å åbne en ny lʏfthavn ikkoss☺ ↗	[ˈsnagəðʏ]
studiegruppe	1198	SE	de::t måske å fordi vi snakkede om at øh	[ˈsnagəðʏ]

Tabel 2: Forekomster af [-ðʏ]-endelse

Da denne form kun forekommer blandt tre talere, hvoraf kun den ene anvender formen mere end én gang, vil jeg mene, at data omkring denne form er for begrænset til at kunne gøre generaliseringer omkring den. Som

i 4.1. kunne det dog ligne en form for dialektal bøjningsendelse. Som jeg senere vil komme ind på i forbindelse med [-əð]-endelsen, kan denne optræde i de samme omgivelser som [-ðʏ]-endelsen. Da det ikke udgør nogen betydningsforskel, om talerne bruger [-əð]- eller [-ðʏ]-endelsen, må [-ðʏ]-endelsen siges at være i fri variation.

4.3 [-d]-endelse

En tredje endelse, der forekommer hele 17 gange er [-d] (10,2% af de samlede forekomster). Modsat de to foregående synes den ikke at være regionalt bestemt. I hvert fald bruges den både af PRE i ”preben_og_thomas” og to gange af BE i ”Fyrne”. Som ved de andre eksempler har jeg indsat dem i et skema nedenfor:

<i>Samtale</i>	<i>Linjenr.</i>	<i>Taler</i>	<i>Ytring</i>	<i>Transskription</i>
preben_og_thomas	994	PRE	førhen arbejdede jeg jo til klokken fire	[¹ a:baɪdɛd]
moedregruppen1	365	SUS	dengang jeg selv arbejdede inde påh≈	[¹ a:baɪdɛd]
studiegruppe	1372	SE	de forærede det jo næst ¹ en ↘	[fʌ ¹ e [?] ʌd]
fyrne	880	BE	han hadede det jo	[¹ hæ:ðɛd]
fyrne	886	BE	hadede hans næse	[¹ hæ:ðɛd]
gamledage	274	ANN	det han lavede ¹ i	[¹ læɥd]

			kobber der ↘ ¹	
kartofler_og_broccoli	477	ME	imens vi lavede mad ↗	['læʊd]
moedregruppen1	1615	SUS	dengang jeg boede i USA der lavede jeg altid væddemål	['læʊd]
preben_og_thomas	1539	THO	så lavede de det samarbejde med cykelholdet oss jo	['læʊd]
preben_og_thomas	488	PRE	b-h: lokkede folk til og købe ak- <u>æ</u> ktier å sådan noget lort	['læʊd]
bilen	306	BO	han prøvede a ringe til arvid i går	['prøʊd]
kartofler_og_broccoli	274	TO	+ ≈ skrabede im <u>ø</u> d	['sgʁɑ:bd]
225_deller	178	TI	det st <u>æ</u> rtede i hvert fald lige pludselig	['sda:død]
gamledage	286	KIR	han ø stillede æ: v <u>æ</u> kkeur ↘	['sdɪld]
preben_og_thomas	637	PRE	når vi vekslede var der mange <u>æ</u> der <u>æ</u>	['veʝslød]

preben_og_thomas	637	PRE	jeg tror når vi vekslede tusind kroner så fik vi øvel	['veɡslød]
225_deller	374	ME	så stod hans kammerater og ventede på ham	['vendød]

Tabel 3: Forekomster af [d]-endelse

Der synes her at være et system i det omfang, at det næste ord efter verbet starter med en front-vokal eller en konsonant, der tilsvarende produceres forrest i munden. Eneste undtagelse herfra er linje 886 fra ”Fyrne”, der efterfølges af ”hans næse”. Her er der dog stadig tale om en ustemt konsonant, der følges af en front-vokal. Ligeledes synes verbet i ”preben_og_thomas” linje 994 og ”moedregruppen1” linje 1615 at smelte sammen med det efterfølgende personlige pronomen. Således kan sidstnævnte (ortografisk repræsenteret ”lavede jeg”) fx noteres fonetisk som [ˈlæʊˈdʒa].

4.4 [-ð]- og [-əd]-endelse

Jeg har i de foregående tre underafsnit forsøgt at forklare distributionen af schwa-final datidsbøjning, bøjning endende med velært [ð] og slutteligt [-d]-endelser. De resterende 137 eksempler fra mit datakorpus ender alle med [ð]. Der er dog visse variationer, som jeg gennem min analyse vil prøve at forklare.

Af de resterende forekomster realiseres datidsbøjningen i 54 tilfælde som [-ð] og i 58 tilfælde som [-əd] - henholdsvis 32,3% og 34,7% af de samlede forekomster. Jeg finder, at de to former er i komplementær

distribution. Således optræder [-ð]-endelsen i tilfælde, hvor stammen ender på en vokal, og tilsvarende optræder [-əð]-endelsen i tilfælde, hvor stammen ender på en konsonant. Det er selvsagt for omfangsrigt at gengive alle forekomster her, men jeg vil dog gengive udvalgte eksempler for at forklare denne distribution.

De 54 forekomster af [-ð]-endelsen fordeler sig på ni verber. Af disse er størstedelen i forbindelse med verbet *troede*, der realiseres enten som [ˈtʁo:ð] (23 forekomster) eller [ˈtʁoð] (fem forekomster). Tilsvarende er 12 af forekomsterne verbet *lavede* realiseres som [ˈlæ:əð] i alle tilfælde. Af de i alt ni forekomster af *prøvede* realiseres fire som [ˈpʁæ:ð]. Dette er dog den samme taler i alle fire tilfælde (BE i Fyrne, i linje 391, to gange i linje 2391, i linje 2396 og 2484). Det bliver også realiseret som [ˈpʁæuð] to gange – igen af den samme taler (DO i moedregruppen1, linje 212 og 218 og BE i Fyrne, linje 375). De sidste seks forekomster er *boede* ([ˈbo:ð]), *døde* ([ˈdʏ:ð]), *nåede* ([ˈnʌ:ð]), *behøvede* ([beˈhʏʔəð]), *leverede* ([leˈveʔəð]) og *tøvede* ([ˈtø:əð]).

Fælles for forekomsterne af [-ð]-endelsen er som sagt at stammen i alle tilfælde ender på en vokal. Således får fx stammerne [beˈhʏʔə] eller [ˈlæ:ə] tilføjet datidsendelsen [-ð]. I nogle tilfælde forekommer dog også vokalforlængelse. Jeg foreslår således, at stammerne [ˈtʁo], [ˈnɔ], [ˈbo] og [ˈdʏ] bøjes i datid ved suffikset [-:ð] - altså vokalforlængelse og [ð]. *Troede* bliver dog også realiseret som [ˈtʁoð] - altså uden vokalforlængelse.

De 58 eksempler med [-əð]-endelsen er en ret homogen gruppe. Der er her udelukkende tale om forekomster, hvor stammen ender på en konsonant. De to hyppigste forekomster er *ringede* og *snakkede*. Eksempelvis realiseres *ringede* konsekvent som [ˈkɛŋəð]. Her får stammen [ˈkɛŋ] altså endelsen [-əð] i datid. Tilsvarende bliver *snakkede* i alle tilfælde udtalt som [ˈsnagəð]. Stammen [ˈsnag] får her endelsen [-əð] ved

bøjning i datid. Det samme gør sig gældende for alle 58 forekomster, der fordeler sig på 29 forskellige verber.

Opsummerende har jeg i dette underafsnit vist, hvordan endelserne [-əð] og [-ð] er i komplementær distribution. Således optræder [-əð] kun i tilfælde, hvor stammen ender på en konsonant. Tilsvarende optræder [-ð] kun i tilfælde, hvor stammen slutter på en vokal. Der kan dog også forekomme også vokalforlængelse ved stammerne [ˈtʰo], [ˈnɔ], [ˈbo] og [ˈdʏ].

4.5 [-eð]-endelse

Jeg har i mit datakorpus fundet i alt 16 forekomster af endelsen [-eð] svarende til 9,6% af de samlede forekomster. Denne endelse kan dog forklares ud fra de omgivelser, den optræder i. Dette vil jeg således gøre i det følgende.

Det er her bemærkelsesværdigt, at [-eð] i 14 af tilfældene optræder efter alveolærkonsonanter (her [l], [d], [n] og [s]). Forekomsterne er som følger: [ˈmaŋleð] (to gange), [ˈsnideð] (to gange), [ˈaːbaideð] (to gange), [ˈfedeð], [ˈspileð], [ˈhœnleð] (tre gange), [ˈliːneð], [ˈsdaːdeð] og [ˈsdanseð]. Tilsvarende forekommer [-eð] endelsen i et enkelt tilfælde efter [b] - [ˈsgʁabeð]. Jeg finder at disse forekomster af [-eð] kan forklares ud fra deres omgivelser. Således at [-əð] kan realiseres som [-eð] hvis det følger efter en konsonant, der produceres forrest i munden.

De sidste to forekomster er henholdsvis [ˈsnageð] og [ˈboeð]. Deres kontekst taget i betragtning, finder jeg også, at [-eð] endelsen her kan forklares. Således optræder [ˈsnageð] i sætningen ”men jeg ved ikk hvad for nogen vi snakkede mest om” (Fyrne, linje 2969). Således følger i det næste ord både en bilabial konsonant ([m]) og vokalen [ɪ] - [mɪˈsd]. Tilsvarende optræder [ˈboeð] i sætningen ”hh ja før da boede de deroppe

hvor elin å bølge har boet→” (samfundskrise, linje 1067-68). Det er interessant i forhold til min observation i afsnit 4.4. ovenfor, hvor jeg viste, at stammen [ˈbo] får vokalforlængelse og endelsen [-ð] ved datidsbøjning. Her synes de fonologiske omgivelser altså at påvirke udtalen, således at vokalen [e] her optræder.

4.6 Syllabisk [ð]

I otte tilfælde optræder syllabisk [ð] - 4,8% af de samlede forekomster. Disse er vist i tabellen nedenfor.

<i>Samtale</i>	<i>Linjenr.</i>	<i>Taler</i>	<i>Ytring</i>	<i>Transskription</i>
225_deller	382	ME	+ ≈ flyttede gymnasiet så røg han oss	[ˈflødð]
225_deller	1498	ME	så var der et telt å så [spil]lede de sådan tyrolermusik derinde	[ˈsbilð]
anne_og-beate	205	BE	·hh så: øh (.) å så t- kiggede jeg på min telefon senere å så havde	[ˈkigð]
bilen	255	BO	men jeg snakkede med Kurt Kjøller i går	[ˈsnagð]
fyrne	265	CH	[det var s] tegnefilm du snakkede om nu	[ˈsnagð]
moedregruppe1	611	SUS	å Ida hun kiggede *bare*	[ˈkigð]
moedregruppe1	1582	SUS	han kiggede på mig ≡ han stod	[ˈkigð]

studiegruppe	493	KK	å de luk _{*ke::r*} (.) jeg snakkede med Tanja å hun sagde de lukkede	['snagð]
--------------	-----	----	---	----------

Tabel 4: Forekomster af [ð]-endelse

Som det kan ses optræder de i to efter henholdsvis [d] og [l]. I de resterende seks tilfælde optræder syllabisk [ð] efter [g]. Syllabisk [ð] optræder altså kun efter konsonanter. Hvad der dog også binder disse otte forekomster sammen er, at de optræder i hurtig tale. Der er altså tale om tilfælde, hvor taleren taler hørbart hurtigere end normalt. Rent intuitivt forekommer det også sandsynligt, at enten [e] eller [ə] udelades i farten, og at [-eð] eller [-əð] således under visse omstændigheder kan realiseres som [ð]. Igen er det også interessant, at både *snakkede* og *kiggede* er blandt de hyppigst forekommende verber i mit datakorpus med henholdsvis 16 og fire forekomster. Det kunne her igen tænkes, at frekvensen for brugen af et givent ord påvirker bøjningen i datids, således at en mulig [-əð]-endelse i stedet bliver realiseret som [ð].

4.7 Opsamling

Jeg har i dette afsnit prøvet at forklare forekomsten af endelserne [-əðə], [-ðʏ], [-d], [-əð], [-ð], [-eð] og [-ð]. Imod min egen lingvistiske intuition fandt jeg således, at endelsen [-əðə] faktisk forekommer. Dens brug kan dog forklares dels som værende dialektalt funderet. Samtidig kan den også tjene et pragmatisk formål, da den kan bruges til at forlænge udtalen af et ord, hvormed taleren kan signalere at han eller hun vil beholde taleturen. Det skal dog også bemærkes, at det kan være vanskeligt at definere grænsen mellem det sidste [ə] i [-əðə] og et eventuelt efterfølgende *øh*. Som det til dels er tilfældet med [-əðə], kan brugen af [-ðʏ]-endelsen også

siges at være dialektalt funderet. Det samme kan ikke siges om [-d]-endelsen, der dog kan forklares ud fra de omgivelser, den optræder i. Således optræder den før vokaler eller konsonanter, der produceres forrest i munden.

Endelserne [-əð] og [-ð] er de hyppigst forekommende i mit datakorpus og udgør tilsammen en andel på 67,1% af de samlede forekomster. De er i komplementær distribution, således at [-əð] optræder efter konsonanter og [-ð] optræder efter vokaler – her dog også med mulig vokalforlængelse ved stammerne [ˈtʁo], [ˈno], [ˈbo] og [ˈdʏ]. Endelsen [-eð] er i parallel distribution til [-əð] og [-ð]. Dens optræden er betinget af enten at stammen slutter på en konsonant, der produceres forrest i munden, eller at det efterfølgende ord indledes med en sådan. Slutteligt optræder [-ð]-endelsen, der forekommer ved hørbart hurtig tale.

Jeg finder således at datidsmorfemet, der i skriftsproget gengives *-ede*, har allomorferne [-əð] og [-ð]. Andre former forekommer også, men disse er enten dialektisk betingede, tjener en pragmatisk funktion, kan forklares ud fra deres fonetiske omgivelser eller forekommer ved hurtig tale. Det er værd at bemærke at disse former ikke er obligatoriske, således at [-əð] og [-ð] også optræder i sammenhænge, hvor de andre endelser bliver brugt. Faktum er således, at schwa-final endelse er sjældent forekommende i mit datakorpus, hvilket står i kontrast til de danske grammatiker, jeg indledningsvist har redegjort for.

5 Diskussion

Jeg har altså fundet frem til, at de datidsbøjninger, der optræder i mit data ikke matcher beskrivelserne i diverse danske grammatiker. Spørgsmålet er så, hvad denne viden kan bruges til. Jeg vil i det følgende diskutere forskellige implikationer ved min undersøgelse.

Når jeg i det følgende vil diskutere, hvilken sproglig udvikling, mine fund må kunne være udtryk for, kan det diskuteres, hvorvidt det danske skriftsprog kan ses som repræsentativt for det talte sprog. Karker foreslår dog, at ændringer i skriftsproget i 1400-tallet må siges at være udtryk for tilsvarende ændringer i udtalen (1995, 148). Tilsvarende bruger fx Campbell uddrag fra forskellige udgaver af Bibelen til at illustrere udviklingen af engelsk (1998, 6–10). Med dette in mente må det også kunne antages, at moderne dansk skriftsprog i et eller andet omfang er repræsentativt for udtalen på et tidspunkt i det danske sprogs historie.

Når vi i skriftsproget bruger endelsen *-ede*, kunne det altså indikere, at datidsbøjningen af svage verber er schwa-final. Mit datakorpus kan således illustrere en tendens til ankope – altså tab af endelsen (jf. Trask 1996, 66). Jeg var i afsnit 4.1. inde på, hvordan den schwa-finale bøjning muligvis kunne være dialektalt funderet, da den i størstedelen af forekomsterne bruges af de unge mænd i samtalen fyre. Det er dog i den forbindelse værd at bemærke, at de fire forekomster af schwa-final bøjning udgør 11,1% af alle forekomsterne i samtalen (36 i alt). Der er altså stadig en klar præference for brugen af datidsmorfem, der ender på [ø]. Som jeg tidligere har været inde på, har jeg ikke adgang til demografisk data på samtaleparterne i mit korpus. Det kunne derfor være interessant i en fremtidig undersøgelse, at kortlægge en eventuelt sociolingvistisk distribution af den schwa-finale bøjningsendelse.

Jeg finder det også relevant at diskutere, hvilke implikationer min undersøgelse har for forståelsen af verber i øvrigt. Som jeg redegjorde for i afsnit 2, er der, mellem de grammatiker jeg har konsulteret, stor uenighed om, hvordan man skal klassificere de forskellige bøjningsformer. Jeg har her ved mit udgangspunkt i ortografien udeladt højfrekvente verber som *havde*, men en hurtig gennemgang af data viser, at talerne på tværs af de forskellige samtaler udtaler dette som [ˈhæ:ð]. Det svarer altså til fx *troede*,

hvor der optræder vokalforlængelse og [ð] i datidsbøjningen. Jeg vil således foreslå, en kategori svarende til *-(e)de* (jf. Børup, Hvilshøj, og Pallesen 2004, 43; Gregersen 1996, 72). Min kategori [- ə ð] dækker således over alle verber, hvor datidsmorfemet ender på [-ð]. Børup et al. og Gregersen opererer tilsvarende med kategorien *-te*. Jeg har her ikke dybdegående undersøgt verber, der i ortografien tager endelsen *-te*. Dog viser en hurtig gennemgang af data, at *tænkte* synes konsekvent at udtales [ˈteŋd]. Ligeledes har jeg fundet eksempler, hvor fx *købte* bliver udtalt [ˈkøbd] (moedregruppen1, linje173), *satte* bliver udtalt [ˈsad] (fyrne, linje 2330) og *skete* udtales [ˈsgɪd] (fyrne, linje 2224). Der synes altså blandt verber, der i skriftsproget tager endelsen *-te* at være den samme tilbøjelighed til ankope som ved verber, der tager endelsen *-ede*. Jeg vil på denne baggrund foreslå kategorien [-d] som dækkende over de verber, der i skriftsproget bøjes med endelsen *-te* – dog med forbehold for, at en sikker konklusion vil kræve en mere nøje gennemgang af data.

6 Konklusion

Jeg har indledt denne artikel med at problematisere, at grammatiker over det danske sprog tager udgangspunkt i ortografien. Når de fx beskriver datidsmorfemet *-ede*, kunne man foranlediges til at tro, at det udtales schwa-finalt. Jeg har således indledt med en hypotese om, at det snarere udtales som [- ə ð]. Efter at have redegjort for forskellige danske grammatikers forklaring af dette datidsmorfem har jeg prøvet at undersøge min hypotese med udgangspunkt i 17 timer og 27 minutters samtaledata hentet fra Samtalebank.

Jeg har på baggrund af dette datakorpus fundet frem til syv forskellige realiseringer af datidsmorfemet *-ede*. Det viser sig, at [- ə ð ə] faktisk forekommer i mine data, men dets forekomst synes til dels at være

dialektalt funderet eller kan forklares som en form for pragmatisk redskab. Selv i den samtale hvor en gruppe unge sjællandske mænd bruger denne form, optræder den kun i 11,1% af de samlede forekomster. Tilsvarende er formen [-ðʏ] dialektalt funderet og optræder i fri distribution. Formerne [-æð] og [-ð] er de hyppigst forekommende og udgør tilsammen 67,1% af de samlede forekomster. De er i komplementær distribution, således at [-æð] kun optræder i tilfælde, hvor stammen ender på en konsonant, og tilsvarende optræder [-ð] i tilfælde, hvor stammen ender på en vokal. Formen [-æð] optræder enten før eller efter konsonanter, der produceres forrest i munden. Ligeledes optræder [-d] kun før konsonanter eller vokaler, der produceres forrest i munden. Slutteligt optræder formen [-ð] i tilfælde ved hørbart hurtigere tale.

I min efterfølgende diskussion har jeg i en sammenligning med skriftsproget prøvet at vise, hvordan udtalen af dette datidsmorfem kan være udtryk for ankope. Jeg har kort inddraget eksempler på de datidsbøjninger, der i skriftsproget gengives *-de* og *-te*. De viser også samme tilbøjelighed til ankope. Jeg har på baggrund heraf foreslået at svage verber kan inddeles i to kategorier – de, der tager bøjningsmorfemet [-æð] og en gruppe, der tager bøjningsmorfemet [-d] i datid.

7 Referencer

- Allan, Robin, Philip Holmes & Tom Lundskær-Nielsen. 1995. *Danish : a comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Samtalebank. *Samtalebank*. <http://talkbank.org/samtalebank/>.
- Børup, Ane, Ulrik Hvilshøj & Bollette Rud. Pallesen. 2004. *Dansk basisgrammatik*. 2. udgave, 1. oplag. udg. København: Gyldendal.
- Campbell, Lyle. 1998. *Historical linguistics : an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Christensen, Robert Zola & Lisa Christensen. 2009. *Dansk grammatik*.

- Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Gregersen, Frans. 1996. Grammatik - hvordan udsagn bliver til sætninger. I
Tore Kristiansen, Frans Gregersen, Erik Møller & Inge Lise
Pedersen (red.) *Dansk sproglære*. 1. udg. København:
Dansklærerforeningen, 57-120.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. 2011. *Grammatik over det Danske Sprog,
bind I-III*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Hvid, Erik & Flemming Olsen. 2004. *Gyldendals kursus i dansk
grammatik : grundbog*. 1. udgave, 2. oplag. udg. København:
Gyldendal.
- Karker, Allan. 1995. *Dansk i tusind år: et omrids af sprogets historie,
Modersmaal-Selskabets Årbog 1993*. København: Reitzels.
- Kristiansen, Tore, Frans Gregersen, Erik Møller, og Inge Lise Pedersen,
red. 1996. *Dansk sproglære*. 1. udg. København:
Dansklærerforeningen.
- MacWhinney, Brian. 2000. *The CHILDES Project: Transcription format
and programs*. London: Routledge.
- Mikkelsen, Nicholas Hedegaard. 2011. Betydningsforskelle ved brug af
helsætning efter fordi. I Inger Schoonderbeek Hansen & Peter
Widell (red.) *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog : Aarhus
Universitet 14. - 15. oktober 2010*. Aarhus: Nordisk Institut ved
Aarhus Universitet, 213-224.
- Nissen, Gunnar. 1998. *Overskuelig dansk grammatik og sproglære*. 2. udg.
Frederiksberg: Branner og Korch.
- Steensig, Jakob. 2001. *Sprog i virkeligheden: bidrag til en interaktionel
lingvistik*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, Ole. 2003. *Fungerer denne sætning? : funktionel dansk sproglære*.
1. udg. København: Gads Forlag.
- Trask, Robert. 1996. *Historical linguistics*. London: Arnold.